

227777

TOLDI

Szemelvények Arany János költeményéből

A NÉPMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL KIADJA
A MAGYAR FOTÓ DIAOSZTÁLYA
BUDAPEST, 1951.

TOLDI

Szemelvények Arany János költeményéből

A rajzokat készítette: Ruzicskai György

Összeállította: Vihar Béla

227777

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1952. év B. 439. SZ.

1. A szemelvényekben bemutatásra kerülő költeményt Arany János írta, Petőfi mellett a magyar nép egyik legnagyobb költője. Arany János 1817-ben született Nagyszalontán. Apja, a jobbágyi terhek súlya alatt görnyedő parasztember, nehéz sorban nevelte fel gyermekeit, köztük legkisebb fiát, Jánost, a magyar nemzet eljövendő énekesét.

E korban kettős iga nehezült a dolgozó népre: a hazai földesuraké és a habsburgi elnyomóké.

Az egykori szalontai parasztfiú művészi szépségű verseiben e szenvedő nép világát fejezte ki: a kunyhók lakóját, a kérges tenyerű földművest, az alföldi tájak varázsát, a haza és a szabadság forró szeretetét.

A nép hangját a magyar költészetben Petőfi mellett Arany János szólaltatta meg legelőször. Mindketten azért küzdöttek verseikben is, hogy Magyarország a dolgozó nép hazája legyen. Arany János verseit — köztük a most elhangzó Toldi című költeményt — a felszabadult magyar nép a legnagyobb nemzeti kincseként őrzi.

2. A Toldi című elbeszélő költemény egykori címlapját látjuk. Arany János a Nagy Lajos király idejéből való, nagyerejű Toldi Miklóst választotta költeménye hőséül.

A költő a 600 évvel ezelőtt élt Toldi Miklósban, a magyar népet fejezte ki és Toldi Miklós példájával, bátorságával biztatta népét az elnyomói ellen való harcra és a győzelemre. Ahogy Toldit rókaelekű bátyja, György, jogai-ból kiforgatta, megalázta, szolgasorba kényszerítette, ugyanígy a magyar népet is urai a gonosz Toldi Györgyök módjára romlásba taszították. De Toldi Miklós, miként a nép, legyőzhetetlen, mert mellette az igazság! Ezt hirdeti, ezt tanítja nekünk is több mint száz esztendő távolából Arany János és e költeménye: a Toldi.

Arany: Toldi

(Szemeivények)

3. Ég a napmelegtől a kopár szik sarja:
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta:
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyéryi zöld hely nagy határ mezőben.

4. Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga.

5. Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;

Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyrna e határrúl.

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
Mely a hamvas utat véges-végig méri:
Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.

6. „Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan néztek.

Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

Ilyen forma Toldi Miklós gondolatja,
Mely sóvárgó lelkét mélyen szántogatja.

Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;

„Hé, paraszt! melyik út megyen itt: Budára?”
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra.

„Hm, paraszt én” emígy füstölög magában,
„Hát ki volna úr más széles e határban?
Toldi György talán, a rókafelekű bátya,
Ki Lajós királynál fenn a tányért váltja?”

7. Azzal a nehéz fát könnyedén forgatja,
Mint csekély botocskát, véginél ragadja,
Hosszan, egyenesen tartja fél kezével,
Mutatván az utat, hol Budára tér el.

8. Elvonul a hadnép hosszú tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban,

Toldi meg nagy búsan haza-felé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag.

9. — Mit jelent e hű—hó gyászos özvegy házban,
Hol a dínom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincnének most van-e a torja?
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?

Másért sütnek-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, első szülötte a háznak.

Látogatni jött most negyvened magával,
Renyhe sáska népnek pusztító fajával,
És a kész haszonnak egy felét fölnenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

10. „Hát a másik hol van?” fanyalogva kérdi
Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.

A fiú betoppan: szíve égő katlan.

Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
Karja ölelésre nyílik akaratlan;
De az eltaszítja testvérét magától,
Gőgösen fordul el jó atyjafiától.

11. „Úgy, anyám, kecsegtess ölbeli ebedet,
Ójad fúvó széltől drága gyermekedet,
Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle,
Majd derék fajánkó válik úgy belőle.”

„Átok és hazudság, minden ige szádban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.

Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Veszténél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyenek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek,
De ami az enyém, azt elviszem innét:
Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet.”

„Itt a juss, kölkök, ne mondd, hogy ki nem adtam!”
György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.

De midőn az öccse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közékük fut anyja.

12. Toldi György meg, amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresztől gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi:
Majd midőn meglátta a telek lábában
Ülni öccsét, Miklóst nagybúsan magában,
Feltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

„Hé fiúk! amott ül egy túzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy búvában:
Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, felrepül-e?
Meg kell a palánkot döngetni körül!”

Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette,
Azzal állá bosszút, hogy csak fel sem vette,
Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.

- 13.** De midőn egy dárda válla csontját érte,
Iszonyatosképen megharagudt érte,
S meiyen ült, a malomkő-darabot fogta,
Toldi György bosszantó népe közé dobta.

Elrepült a nagy kő, és ahol leszállá,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála.

- 14.** György haragja pedig léssen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
Más feől örül, hogy gyilkos a testvére.
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.
És hogy öccsét bíró hírvél megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

- 15.** Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajjgó fájdalomival,

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a bújá,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja.

Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta, farkas, meg se moccant karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.
Pedig Bencze volt az régi hú cseléde,
Akit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva,
Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:

16. „Jaj” eszem a lelked, be jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek.

Ő pedig Benczéhez ily szavakkal fordult:
„Mondd meg ezt, jó Bencze, az édes anyámnak:
Gyászba borult mostan csillaga fiának:
Egykorig nem látja, még nem is hall róla,
Eitemetik hírét, mintha meghalt volna.”

„De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
Még a csecsszópo is álmélikodik rajta.”

17. Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobban-jobban a nádasba fúrta:

S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke. rítt az isten-adta.
Megsajnálta Miklós, hogy reájuk hágott,
Símogatta a két árva kis jószágot.

18. Kár volt simogatni; csak vesztére tette,
Mert megzörren a nád hirtelen megette:
Jó az anya-farkas szörnyű ordítással,
Rohan a fiúnak, birkóznak egymással.

Mint veszett kutyáé, csorog véres nyála,
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

Körmeit Miklósnak a váliába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja,
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

19. Kisegíti magát, sohase féltsétek,
Nem válik belőle farkasoknak étek!

Mert, amint a nöstény öltre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra:

Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje.

De úgy elpaskolja, most a nöstényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

- 20.** Most mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.
-

Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat,
Küszöbre fekteti le a farkasokat,
Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
Melyek a fal mellé voltak támogatva;
Óráliók ruháit földre szegzi vélek,
Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt,
Ha még e! nem vitte, elviszi az ördög!

- 21.** „Hanem most egyszer nem leszek ártásodra
Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtodra.”
Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya szélére fektette.
- 21.** Maga pedig ment a bényíló szobába,
Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába:

„Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:
Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
Jóllehet, hogy éjjel járok, mint a lélek,
De ha nappal jönék, tudja megölnének.”

Végre szívét Miklós megkeményítette,
Szemét anyja őszes hajához értette,

És szólott anyjához következő szókkal:
„Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal,

Felmegyek Budára bajnok katonának,
Mutatok valamit ottan a királynak,
Oiyat, ami nem lesz bátyám szégyenére,
Sőt irígység miatt megszakad a lépe.”

Többet is beszélne még a szülőjének,
Ha az ebek alatt nem üvölténének,

- 23.** Feltápászkodtak a szolgák ügyel-bajjal,
Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.
„Ki járt itt? mi járt itt?” így óbégatának,
Hogy a két farkasra reá akadának,
„Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehettle!
Utána, utána! ilyen szedtevette!”

- 24.** Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
-

Nem, ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
Gyöngye lábainai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

- 25.** Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
-

Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta, ott hagyta magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.
Háromszor hagyá el. Negyedik nap délben
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében.

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétlettel.

26. Hosszú gyászruhában — mindenható Isten! —
Édesanyja bókol egy pár új kereszten.

Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása,
Követ meglágyítna keserves sírása:

„Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében gyilkoló meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse!”

Ekkor a bús asszony, neki bátorodva,
Hogy esett, mint esett, mind el panaszoita.

27. Tegnap állt ki az ő két levente fia,
Nem volt fél országban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan két jó gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!

28. Elrémult a világ, nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Istent káromoló gögös beszédekkel.

29. Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közölte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába.

30. Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,

— — — — —
Miképp legyen úrrá öccse vagyonában.
Hát előbb, mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet.

31. Felséges királyom, keserű az nékem,
Amit jelenteni gyászkötelességem,
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér.”

— — — — —
A király azonban ilyenképen szóla:
„Nem is hallottam még, hogy testvéred volna.”
— — — — —

„De korhely, buta lón; jóra semmi kedve;
Hon maradt, betyárnak, pórnak nevedkedve.”

Felelt a jó király: „ejnye bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál.”

„De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!
Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
Megölé némely nap szerető szolgámat.....”

Hallgattak sokáig, végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:

32. „Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében,
Sok derék vitézem múlt ki már kezében.
Hadd jöjjön fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal!”

33. „Jaj, mérthogy öcsémnek már ez is későn jöni!
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.

Neki már világ és törvény szerint vége,
Jól tudom rám nézne földi öröksége,

Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
Hanem im letészem számod zsámolyához.”

„Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
S rá te vagy legméltóbb, tehát neked adom:
Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed.”

34. Toldi György veresebb lón a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,

Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szűnyognak egyszer elég lenne.

„Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonja,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja.”

Így szólott s köszönt a felséges királynak,

35. Haza ment s nekiállt otthon a hajának,
Nekiestt tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni?

36. Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra:

Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-é vagy árvíz, vagy víják a várat?
Nincsen tűz, se márvíz, nem is jó ellenség,
Hanem van egy másik rémítő jelenség:

37. Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhídrul szabadulván:

Annak tartott, a kit elűl-utól talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.

38. Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utca közepén.

„Oda van! vége van! jaj, jaj!” sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

Dehogyan van! lábával elébe toppantott,
Rémítő szavával erőset kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát.

39. És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak;
Fölnézett az égre, az országútjára,
Keservesen gondolt bujdosó voltára,
S mint amely madár van elröppenőfélben,
Úgy tett a reménység hervatag szívében.

40. Lódobogás hallék: elrepült az álom,
S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Benczét ismeré meg.

41. „Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte,
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezébe adjam szegetlenül.”

Feltöré a cipót tétovázás nélkül,
S íme egy darab vas hull ki közepébül.

Felvette a vasat lába mellől Bencze:
Hát nem vasdarab volt, hanem vasszelencze,
Vert arany volt benne, nem kettő sem három...

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?

Szörnyűképpen örült, ugrált örömeiben,
A hoinapi napot forgatá eszében:
Hogy veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának!

42. Vett sisakot, páncélt, héttolú buzogányt,
Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobb kovács vert:
Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot:
Egy szó annyi, mint száz: mindent megvásárlott.

43. Mi történt ezalatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélésem.
A király sátora vala ott felvonva,
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva.

44. Duna partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve,
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó oda fenn, csolnak volt a habon.

De imé hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömjaj támad és nagy riadalom.
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván.

Toldi (mert hisz ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi.

45. Azután így szóla: „vitéz! addsa kezed!
Te sem bántál soha, én sem sértettelek.”
-

Erre a cseh nyújtá vaskesztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét:
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyű erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste,
Végre így könyörgött a cseh térdre esve;
„Kérlek, édes fiam, ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom.”

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csolnak felé ketten.

46. Hát egyszer a nagy cseh, neki huzakodva,
Toldihoz hátulról hozzá vág orozva.
Szerencse, hogy Toldi a Duna tükreben
Még látta s megkapá a kardot kezében.
-

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.

47. Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltanak, zászlót lobogtatnak:
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

Tüstént parancsolá király ő felsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte,
El is mentek azok szép zászlós sajkáival,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.

48. Térdre esett most a király lábainál,
S így kezdette Miklós: „Óh felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj’ a mindentudó,
Magam sem tudom, hogy esém gyilkosságba
S elzaklatott bátyám a széles világba.

Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnyomá rostélyát acélsisakjának.

49. „Én neked a földön ím kegyelmet adok;
Kérd Istent, remélem, Isten is adni fog,
És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önként neked adja részét.

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!

Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet sem vágynom,

Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be seregébe, csupán közembernek.

Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
Hogyan vennék én hitvány közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged,
S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.”
De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot.

50. És hogy örömeben ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mindaz, amit szíve kíván,
Éppen mintha álma kezdődne most elől,
Anyját látja jöni a korlátok felől.
Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kímélve szorítá páncélos ölébe...
-

„Lelekemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom!”

Miklós pedig monda: „Nem megjövendőltém,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?”

51. Így szerette anyját a daliás gyermek,
Szívét nem bántá még nyila szerelemnek,

Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalász módra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot,
Csuda dolgairól írtak krónikákat.

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen civódó gyermeket:
De kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

52. Vége.

Felelős kiadó: Csongrádi István.

.3220 — Merkantil-nyomda, Budapest. Felelős vezető: Várna Gergely igazgató.